

Sandhi (अच्सन्धिः)

Dr.Pavankumar Satuluri

Member, Team Samsadhanii
Assistant Professor
School of Linguistics & Literary Studies
Chinmaya University
Ernakulam

Samsādhanī Praveśikā - OE102
UoH - IoE

Introduction

- Māheśvara sūtras

- Māheśvara sūtras
- What is a Pratyahāra?

- Māheśvara sūtras
- What is a Pratyahāra?

- 1 अ इ उ ण्
- 2 ऋ लृ क्
- 3 ए ओ ङ्
- 4 ऐ औ च्
- 5 ह य व र ट्
- 6 ल ण्
- 7 ज म ङ ण न म्
- 8 झ भ ञ्
- 9 घ ढ ध ष्
- 10 ज ब ग ङ द श्
- 11 ख फ छ ठ थ च ट त व्
- 12 क प य्
- 13 श ष स र्
- 14 ह ल्

The Māheśvara sūtras are used to define new names such as अण्
इक् through Pratyāhāras

Pratyāhāra is a coding technique used by Pāṇini to make the sūtras concise. This helps in defining new shorter names called सञ्ज्ञा s, there by making the sūtras easy to memorize.

Example of a Pratyāhāra

अच् this defines vowels. Here the first character is joined with the last character of the fourth sutra i.e ऐऔच्.

अइउण् ऋलृक् एओङ् ऐऔच्

This is a short form for all the vowels. Whenever Pāṇini needs to refer the vowels, he would just say अच् in his sūtras. This way the length of the sūtra will become very less.

Rules to form a Pratyāhāra

- 1 Any character in the sūtras joined with one of the ending character will become a Pratyāhāra.
- 2 This Pratyāhāra will become a new name which represents all the characters which fall between the beginning and the ending character of the Pratyāhāra including the beginning one.
- 3 The ending character is only a delimiter and should not be included while expanding Pratyāhāra.
- 4 A Pratyāhāra should not begin with a delimiting character.

अच् → अइउण् ऋलृक् एओङ् ऐऔच्

When two letters are pronounced in quick succession, then there will be some phonemic change, that change may be in the first letter or second letter or some times in both the letters. This type of phenomenon is called Sandhi.

Yan Sandhi(इकोयणचि 6.1.77)

If a word ends with इक् and if it is followed by a word which starts with अच् then इक् → यण्

इ।ई → य्_[अच्]

उ।ऊ → व्_[अच्]

ऋ।ॠ → र्_[अच्]

ऌ → ल्_[अच्]

Yan Sandhi(इकोयणचि 6.1.77)- Examples

यदि + अपि → यद्यपि
मधु + अरिः → मध्वरिः
पितृ + आज्ञा → पित्राज्ञा
लृ + आकृतिः → लाकृतिः

इक् → इ उ ऋ लृ क्

यण् → य व र ल ण्

अच् → अ इ उ ण् ऋ लृ क् ए ओ ङ् ऐ औ च्

Ayavāyava Sandhi(एचोऽयवायावः 6.1.78)

If a word ends with एच् and if it is followed by a word which starts with अच् then एच् → अयवायाव्

ए → अय्_[अच्]

ओ → अव्_[अच्]

ऐ → आय्_[अच्]

औ → आव्_[अच्]

एच् → ए ओ ङ् ऐ औ च्

अच् → अ इ उ ण् ऋ लृ क् ए ओ ङ् ऐ औ च्

Ayavāyava Sandhi(एचोऽयवायावः 6.1.78)- Examples

फले + इच्छा → फलयिच्छा

भानो + इह → भानविह

तस्मै + एतत् → तस्मायेतत्

उभौ + अपि → उभावपि

Guṇa Sandhi(आहुणः 6.1.87)

If a word ends with either अ |आ and it is followed by a word which starts with अच् then both the characters will be replaced by a guṇa character. Guṇa → [अ, ए, ओ]

अ|आ + इ|ई → ए

अ|आ + उ|ऊ → ओ

अ|आ + ऋ|ॠ → अर्

अ|आ + ल् → अल्

अच् → अ इ उ ण् ऋ ल् क् ए ओ ङ् ऐ औ च्

Guṇa Sandhi(आद्गुणः 6.1.87)- Examples

देव + इन्द्रः → देवेन्द्रः

गण + ईशः → गणेशः

रमा + ईशः → रमेशः

हित + उपदेशः → हितोपदेशः

गङ्गा + उदकम् → गङ्गोदकम्

देव + ऋषिः → देवर्षिः

तव + लृकारः → तवलृकारः

Vṛddhi Sandhi(वृद्धिरेचि 6.1.88)

If a word ends with either अ |आ and it is followed by a word which starts with एच् then both the characters will be replaced by a vṛddhi character. Vṛddhi → [आ, ऐ, औ]

अ|आ + ए → ऐ

अ|आ + ऐ → ऐ

अ|आ + ओ → औ

अ|आ + औ → औ

एच् → ए ओ ङ ऐ औ च्

Vṛddhi Sandhi(वृद्धिरेचि 6.1.88)- Examples

एक + एकम् → एकैकम्
महा + ऐश्वर्यम् → महैश्वर्यम्
तस्य + ओदनः → तस्यौदनः
रक्ता + ओषधी → रक्तौषधी
दिव्य + औषधम् → दिव्यौषधम्

Savarṇadīrgha Sandhi(अकः सवर्णे दीर्घः 6.1.101)

If a word ends with अक् and it is being followed by a homogenous vowel then the corresponding long vowel is the single substitute for both the precedent and subsequent vowels.

अ | आ + अ | आ → आ
इ | ई + इ | ई → ई
उ | ऊ + उ | ऊ → ऊ
ऋ | ॠ + ऋ | ॠ → ॠ
ऌ | ॡ | ॠ + ऌ | ॠ | ॠ → ॠ

अक् → अ इ उ ण् ऋ ल् क्

Savarṇadīrgha Sandhi(अकः सवर्णे दीर्घः 6.1.101)- Examples

देव + आलयः → देवालयः

परम + अर्थः → परमार्थः

कवि + इन्द्रः → कवीन्द्रः

भानु + उदयः → भानूदयः

पितृ + ऋणम् → पितृणम्

If a word ends with ए or ओ and it is being followed by a word which starts with अ(short) then both will be replaced by the previous character.

ए + अ → ए

ओ + अ → ओ

एङ् → ए ओ ङ्

अन्ते + अपि → अन्तेऽपि
हरे + अव → हरेऽव
रामो + अतिथिः → रामोऽतिथिः
मृगो + अस्ति → मृगोऽस्ति

If the words either प्र,अप, अव or उप is being followed by a verb starts with ए or ओ then both the characters will be replaced by the later one.

अ + ए → ए
अ + ओ → ओ

एङ् → ए ओ ङ्

Pararūpa Sandhi(एडिः पररूपम् 6.1.94)- Examples

प्र + एजते → प्रेजते
उप + ओषति → उपोषति

Prakṛtibhāva Sandhi(प्रकृतिभावः)

If a word ends with अक् and it is being followed by short ऋ then the forms remain same optionally.

अक् → अ इ उ ण् ऋ ल् क्

अ | आ + ऋ

इ | ई + ऋ

उ | ऊ + ऋ

ऋ | ऋ + ऋ

ल् + ऋ

वसन्त + ऋतुः → वसन्त ऋतुः

गुरु + ऋणम् → गुरु ऋणम्

Prakṛtibhāva Sandhi(प्रकृतिभावः)

If a word ends with इक् and it is being followed by a non-homogenous vowel then there is an optional Yaṅ Sandhi.

इक् → इ उ ण् ऋ ल् क्

दधि + अत्र → दधि अत्र
चक्रि + अस्ति → चक्रि अस्ति

Prakṛtibhāva Sandhi(प्रकृतिभावः)

If a word is in dual and ends with either ई, ऊ or ए and if it is being followed by another word starts with any vowel then the words remain same.

कवी + एतौ → कवी एतौ
गुरू + इमौ → गुरू इमौ
लते + एते → लते एते

Thank You